

## Alaviitteet Cthulhun kunniaksi!

Kääntäjän näkyvyys 2020-luvun H. P. Lovecraft -käännöksissä

Juho Suokas  
Itä-Suomen yliopisto

### Abstract

Translators are often most visible when they deviate from the norms and expectations of the receiving culture. In this article, I examine how the most recent Finnish translations of H. P. Lovecraft make the translator visible both on a textual and paratextual level, especially via translator's notes and prefaces, by challenging the expectations and norms of contemporary Finnish literary translations. This article uses the most recent Finnish Lovecraft translations from 2021 and 2022 as a case study of the translator's visibility. The translation deviates from common expectations of Finnish literary translations and may be seen as more in line with practices and norms of fan translation.

**Keywords:** translator's visibility, Lovecraft, paratexts, translator's notes

**Avainsanat:** kääntäjän näkyvyys, Lovecraft, paratekstit, kääntäjän huomautukset

### 1 Johdanto

Tämä artikkeli tarkastelee kääntäjän näkyvyyttä amerikkalaisen kauhukirjailija Howard Phillips Lovecraftin teosten suomennoksissa. Keskityn viimeisimpiin 2020-luvulla ilmestyneisiin Lauri Latun suomennoksiin (Lovecraft 2020b, 2021). Esimerkkejä kääntäjän näkyvyydestä tarkastellaan ensisijaisesti hyödyntämällä Lawrence Venutin (2017) käsitteitä aiheesta, ja peilaan käännöksen ratkaisuja myös fanikäntämisen normeihin. Kääntäjän näkyvyyden tasot on jaoteltu Kaisa Koskisen (2000) esittämän jaottelun mukaan.

Venuti (2017) esittää kääntäjän näkyvyyden ensisijaisesti eettisenä kysymyksenä ja liputtaa näkyvien kääntäjien puolesta, jotka eivät pyri piilottamaan omaa työpanostaan tai käännetyn tekstin asemaa kääntäjän tulkintana lähtötekstistä. Perinteisesti kääntäjän näkyvyyttä on tarkasteltu sen mukaan, onko tavoitteena tuoda lähtötekstin kirjoittaja lähemmäs lukijaa vai lukija lähemmäs lähtötekstin kirjoittajaa. Venutin mukaan lukijan ja kirjoittajan välikätenä toimiva kääntäjä joka tapauksessa muokkaa tekstiä omalla panoksellaan, joten on kääntäjästä itsestään kiinni, tuoko hän oman roolinsa tekstin tulkitsijana näkyväksi vai piiloutuuko hän kohdekieliseksi tekstiksi naamioitun käännöksen taakse.

Koskisen (2000: 99) mukaan ei ole vain yhtä kääntäjän näkyvyyttä, ja yleisesti ottaen tarkastelussa on syytä määritellä, minkälaisesta näkyvyydestä on kyse. Koskisen mukaan kääntäjän näkyvyydelle on ainakin kolme päälinjaa: näkyvyys tekstissä, näkyvyys tekstin

rinnalla ja näkyvyys yhteiskunnassa. Esitän, että Latun suomennoksissa Lovecraftin teoksista kääntäjä näkyy kaikilla kolmella tasolla ja kääntäjän näkyvyys on epätyypillistä suomenkielisen kaunokirjallisuuden kääntäjälle – se mukailee pikemminkin fanikääntämisen normeja. Tarkastellun aineiston voidaan mielestäni tulkita Venutin viitekehyksessä pyrkivän vieraannuttavaan vaikutukseen, sillä kääntäjä ei piiloudu lähtötekstin taakse, vaan näkyy etenkin tekstin rinnalla tavoin, jotka eivät ole välttämättä täysin kohde-kulttuurin odotusten mukaisia.

## 2 Aineisto

Howard Phillips Lovecraft (1890–1937) tunnetaan modernin kauhukirjallisuuden pioneerinä. Lovecraftilla on ollut suuri vaikutus länsimaiseen kirjallisuuteen myös kauhugenren ulkopuolella. Lovecraftista vaikutteita ottaneita kirjailijoita ovat muiden muassa Stephen King, Umberto Eco ja Joyce Carol Oats. Lovecraftin kynästä on syntynyt esimerkiksi niin sanottu kosmisen kauhun genre sekä Cthulhu-mytologia – samoin filosofian ja kirjallisuudentutkimuksen suuntauksista esimerkiksi outo realismi (*weird realism*) ja objektiivisuudentutkimuksen suuntauksista esimerkiksi outo realismi (*weird realism*) ja objektiivisuudentutkimuksen suuntauksista esimerkiksi outo realismi (*weird realism*) ja objektiivisuudentutkimuksen suuntauksista esimerkiksi outo realismi (*weird realism*) ovat ottaneet vaikutteita Lovecraftilta. (Joshi 1991; Harman 2012; Freeman 2017.)

Lovecraft on suosittu tutkimusaihe kirjallisuuden piirissä, ja nimekkäitä Lovecraft-tutkijoita ovat esimerkiksi S. T. Joshi sekä David E. Schultz. Suomessa on tehty ainakin yksi Lovecraft-väitöskirja: Mats Nyholmin vuonna 2021 ilmestynyt *Searchers After Horror: Understanding H. P. Lovecraft and His Fiction*. Lovecraft-käännöksiä on kuitenkin tutkittu verrattain vähän – yhtenä esimerkkinä Lorenzo Mastropiero (esim. 2018), joka on käyttänyt *At the Mountains of Madness* -romaanin aineistona korpustutkimuksissa, jotka tarkastelevat italialaisten kaunokirjallisuuden kääntäjien tyyliä.

Lovecraftin suomennoksia on tutkittu muutamassa pro gradu -tutkielmassa: Hermann Mälkki (2021) vertailee ajallisesti toisistaan poikkeavia Lovecraft-suomennoksia ja tarkastelee, miten Lovecraftille ominaisia kosmisen kauhun elementtejä on käännetty. Eero Nurmi (2020) taas tutkii, miten suomentajat ovat kääntäneet Lovecraftin tuotannolle tyypillisiä arkaaisia ilmaisuja ja sivuaa myös kääntäjän näkyvyyttä. Nurmi (2020: 74) kommentoi Lovecraftin tekstien vaikealukuisuutta ja mainitsee että ”selittävät alahuomautukset saattavat olla ainoa tapa, jolla lähdekielinenkin lukija voi helposti ymmärtää Lovecraftin tekstejä”.

Lovecraftin tyyli kirjoittaa oli jo omalle ajalleen vanhahtava, mutta kirjoitustyyli ei ole puhtaasti minkään aikakauden englantia, vaan pikemminkin omalaatuinen sekoitus vanhanaikaista tyyliä, tautologiaa, tieteellistä tekstiä jäljittelevää kieltä ja niin sanottua purppuraa proosaa, eli räikeää adjektiivien ja adverbien käyttöä sekä yliampuvia lauserakenteita. Lovecraftin tyyli kirjoittaa onkin saanut osakseen niin ylistystä kuin inhoa kuin myös jäljittelijöitä ja parodiaa. (Joshi 1991; Lovecraft 2020b: 270–273.)

Tämän artikkelin aineisto koostuu kahdesta Lauri Latun kääntämästä ja toimittamasta teoksesta: *Hulluuden vuorilla* (Lovecraft 2021) sekä *Väri avaruudesta ja muita Cthulhu-mytologian tarinoita* (Lovecraft 2020b). Suurin osa aineistoesimerkeistä on peräisin ensin mainitusta, jonka alkuteos on Lovecraftin pienoisromaanin *At the Mountains of Madness*.

Sen käsikirjoitus on valmistunut vuonna 1931, mutta teos julkaistiin ensimmäisen kerran vasta vuonna 1936 – silloinkin kirjailijaa raivostuttaen lyhennettynä ja muokattuna, eikä alkuperäistä käsikirjoitusta nähty kokonaisuudessaan kuin vasta vuonna 1985 S. T. Joshin rekonstruoimana (Lattu teoksessa *Lovecraft 2021*: 184–186). Romaani kertoo tutkimusmatkasta Etelämantereelle, ja tarina esitetään geologi William Dyerin selonteon muodossa. Teos yhdistelee sekä aikansa tieteellisiä käsityksiä että Lovecraftin kosmista kauhua, kun yliopiston tutkimusryhmä kohtaa näkyjä, jotka järkyttävät kaikkia inhimillisiä käsityksiä maailmankaikkeudesta. Muut aineistoesimerkit ovat novellikokoelmasta (*Lovecraft 2020b*), joka sisältää viisi tarinaa: ”Dagon”, ”Cthulhun kutsu”, ”Kuiskaaja pimeydessä”, ”Varjo Innsmouthin yllä” sekä ”Väri avaruudesta”.

Lauri Lattu on kulttuurintutkija, kauhukirjailija ja Lovecraft-asiantuntija sekä H. P. Lovecraft – historiallisen seuran julkaiseman *Kuiskaus pimeässä* -lehden päätoimittaja. Hän on vakiokasvo, kun alan tapahtumissa puhutaan mistä tahansa Lovecraftiin tai Cthulhu-mytologiaan liittyvästä. Lattu on koulutukseltaan kulttuuriantropologi, ja Lovecraftin teokset ovat hänen ensimmäisiä laajoja käännösprojektejaan. Ensimmäiset Lovecraft-suomennokset ovat Markku Jalavan (*Lovecraft 2020a*: 7–8) mukaan ilmestyneet 1952, mutta kirjailijan tuotanto alkoi yleistyä Suomessa vasta 80-luvulla. Lattu mukaan yksi syy tehdä uudet käännökset teoksista 2020-luvulla oli se, että aiemmat Lovecraft-käännökset – kuten myös jotkin englanniksi julkaistut painokset – on tehty puutteellisten lähtötekstien perusteella. Lattu on tehnyt käännöksensä Lovecraftin alkuperäisten rekonstruoitujen käsikirjoitusten pohjalta (*Lovecraft 2020b*: 270). Suomennokset on kustantanut Nysalor-kustannus, joka on omien sanojensa mukaan ”pieni ja ketterä kustantamo, joka keskittyy julkaisemaan spekulatiivista fiktiota eli kauhukirjallisuutta, fantasiakirjallisuutta ja tieteiskirjallisuutta sekä jännityskirjallisuutta, monenlaista vanhaa kirjallisuutta ja roolipelejä”.<sup>1</sup> Pieni genrekustantamo voikin antaa kääntäjälle tavallista enemmän vapauksia, mikä mahdollistaa poikkeavatkin tavat suhtautua vallitseviin käännöskonventioihin ja kääntäjän näkyvyyteen.

### 3 Kääntäjän näkyvyys

Tässä artikkelissa tarkastelen minkälaisin keinoin Lattu tekee itsensä näkyväksi Lovecraft-käännöksissä. Hyödynnän Venutin (2017) näkemyksiä kääntäjän näkyvyydestä ja vieraannuttavasta kääntämisestä ja olen erottanut näkyvyyden tasot Koskisen (2000) kolmijaon mukaan. Koskinen (2000: 99) on nimennyt kolme pääryhmää kääntäjän näkyvyydelle: kääntäjän näkyvyys itse käännöksessä (textual visibility), näkyvyys käännetytyn tekstin rinnalla (paratextual visibility) ja näkyvyys yhteiskunnassa (extratextual visibility). Tekstinsisäinen näkyvyys, eli näkyvyys itse käännöksessä viittaa siihen, miten kääntäjän jälki näkyy käännetyssä tekstissä – oli se sitten harkittua tai ei. Tekstinsisäistä näkyvyyttä ja Venutia tarkastellaan lähemmin osassa 3.1. Näkyvyys tekstin rinnalla viittaa kääntäjän omiin kirjoituksiin käännöksestä. Nämä paratekstit saattavat olla joko fyysisesti käännöksen rinnalla – kuten kääntäjän esipuhe ja huomautukset painatussa teoksessa – tai ne voivat olla myös itse käännetytyn tekstin ulkopuolella, kuten kääntäjän

<sup>1</sup> <https://nysalor.com/about/> [viitattu 10.1.2023]

tuottamat erilliset kirjoitukset käännösprosessista muissa julkaisuissa. Kääntäjän näkyvyyttä tekstin rinnalla käsitellään osiossa 3.2. Kääntäjän näkyvyys yhteiskunnassa viittaa kääntäjän sosiologiseen näkyvyyteen, mikä ei suoraan liity itse käännökseen. Tätä voi edustaa esimerkiksi kääntäjän näkyvyys tiedotusvälineissä – kun kääntäjää haastatellaan käännökseen liittyen, se on pikemminkin tällaista yhteiskunnallista näkyvyyttä kuin paratekstuaalista näkyvyyttä, vaikka jonkin verran yhteisiä piirteitä näillä kahdella tasolla onkin. Kääntäjien näkyvyys yhteiskunnassa on ollut käännöstieteessä pitkään suosittu sosiologisesti orientoitunut tutkimusaihe, mutta se ei ole tämän artikkelin keskiössä, joten yhteiskunnalliselle näkyvyydelle ei ole omaa alalukuaan. Kääntäjän näkyvyyden normit tosin ovat erilaisia eri käännöskulttuureissa. Osiossa 3.3 käsittelen, miten kääntäjän näkyvyys sekä perinteisiä kaupallisen kääntämisen normeja rikkova vieraannuttaminen ovat keskeinen osa fanikäännösten käännöskulttuuria.

### 3.1 Lawrence Venuti ja näkyvyys tekstissä

Lawrence Venutin kahtiajako **kotouttavan** ja **vieraannuttavan** kääntämisen välille (*domestication* ja *foreignizing*, esim. Venuti 2017) on usein käytetty (ja väärinkäytetty) viitekehys kääntäjän näkyvyydelle. Venutia (2017: 273–277) yksinkertaistaen voidaan todeta, että kotouttava kääntäjä saattaa piilottaa itsensä eräänlaisen kohdekielen ja -kulttuurin normien mukaisen sujuvuuden taakse. Näin kääntäjä samalla piilottaa oman roolinsa tekstin tulkitsijana ja ikään kuin huijaa kohdekielistä lukijaa, jolle syntyy harhakuva lähtötekstiä vastaavan teoksen lukemisesta ilman kääntäjän panosta ja kääntäjän lähtötekstistä tekemiä tulkintoja. Toisin sanoen kotouttava käännös on sellainen, joka pyrkii naamioitumaan kohdekieliseksi tekstiksi ja tuomaan kirjoittajan lähemmäs lukijaa. Kotouttava käännös muokkaa tekstiä paremmin kohdekieleen ja -kulttuuriin sekä kyseiseen ajankohtaan sopivaksi, ja samalla piilottaa kääntäjän sekä tukee kohdekulttuurissa vallitsevia arvoja, normeja ja hierarkioita.

Venutin (2017: xiii–xvi) mukaan näkyvyyttä korostava vieraannuttava kääntäminen ei ole mikään yksittäinen käännösstrategia, vaan laajempi, koko tekstin kattava lähestymistapa, joka korostaa tekstin vierautta sekä suosii kohdekielelle ja -kulttuurille marginaalisempia lähestymistapoja. Tällöin kääntäjä korostaa enemmän lähtötekstin vierautta sekä omaa rooliaan tekstin tulkitsijana, ja käännöksellä pyritään tuomaan lukijaa lähemmäs lähtökieltä ja -kulttuuria sekä aikaa, jolloin lähtöteksti on tuotettu esimerkiksi suosimalla kohdekielelle, -kulttuurille ja käännöksen tekstilajille marginaalisempia elementtejä<sup>2</sup>. Vieraannuttaminen korostaa kääntäjän roolia: sen sijaan, että kääntäjä pyrkisi piiloutumaan kohdekulttuurin normien mukaisen sujuvuuden taakse niin, ettei hän häiritse lukijaa liikoja – ja samalla antaa mahdollisesti väärän kuvan lähtötekstistä ja sen kirjoittajasta sekä omasta roolistaan näiden tulkitsijana – hän pyrkiikin astumaan esiin näkymättömyyden varjoista ja esittämään lähtötekstin sellaisessa valossa, joka vaatii lukijalta enemmän panosta ymmärtää niin lähtötekstin kirjoittajaa, kääntäjän roolia tekstin tulkitsijana kuin myös aikaa ja kulttuuria missä teksti on tuotettu.

<sup>2</sup> Venuti (2017: xv) antaa esimerkkeinä näistä mm. paikallismurteet, rivoudet, vanhentuneet ilmaisut, ammattislangin, lainasanat ja uudissanat.

Venuti (2017: xii–xvi) ei ole kuitenkaan sujuvaa kääntämistä ja idiomaattista kohdekieltä vastaan – pikemminkin hän kannustaa kohti ”uudenlaista” sujuvuutta ja eettistä kääntämistä: sellaista, missä kääntäjä ei piiloudu vallitsevien kohdekulttuuristen normien ja mahdollisesti epäeettisiä kulttuurihierarkioita ylläpitävän ”sujuvuuden” taakse, vaan tekee itsensä näkyväksi ja aktiivisesti pyrkii vastustamaan sellaisia käytäntöjä ja normeja, jotka paitsi tekevät kääntäjästä näkymättömän myös edistävät muita eettisesti kyseenalaisia käytäntöjä kohdekulttuurissa. Venutin vieraannuttava kääntäminen ei siis edusta epäidiomaattisen kielen käyttöä tai sanasanaista kääntämistä (Venuti näkee nämä epäeettisinä tapoina kääntää), vaan pikemminkin kääntäjää piilottavien normien haastamista, esimerkiksi suosimalla luovia keinoja käsitellä kohdekieltä ja tuoda kääntäjän rooli vieraan tekstin tulkitsijana ilmi. Kaikki kääntäminen on Venutin mukaan jossakin määrin kotouttavaa, sillä kääntäjä ei voi välttyä tulkitsemasta lähtötekstiä oman kulttuurisen ja kielellisen kontekstinsa valossa: käännökseen – joka on lähtökohtaisesti aina kotouttava teksti – vieraannuttava vaikutus pitää siis tietoisesti tuottaa keinoin, jotka lukija tulkitsee vieraaksi oman kulttuurisen ja kielellisen tietämyksensä valossa.

Venutin näkökulma vieraannuttamiseen, kuten hän itsekin huomauttaa (2017: x–xi), on angloamerikkalainen ja esitetty ensisijaisesti englanniksi käännetyn kaunokirjallisuuden näkökulmasta. Vieraannuttava kääntäminen ja kohdekulttuurin normien haastaminen onkin helpompi nähdä eettisenä toimintana, kun kyseessä on dominoivassa asemassa oleva englannin kieli ja kulttuuri. Tosin Venutia on tarkasteltu kriittisesti myös englannin kielen kontekstissa – esimerkiksi Douglas Robinson (1997: 112–113) kyseenalaistaa vieraannuttavien käännosten suhteen kohdekulttuuriin ja huomauttaa, että vieraannuttavakin käänнос saattaa olla ”elitistinen”, ja marginaalisten elementtien korostaminen saattaa myös eksotisoida ja toiseuttaa lähdekulttuuria haitallisesti siinä missä kotouttavakin käänнос. On syytä kuitenkin huomioida, että kääntäjän näkyvyyteen ja kääntämisen etiikkaan vaikuttaa Venutin (2017: 266–267) mukaan olennaisesti myös se, mitä tekstejä, kielipareja ja kirjailijoita valitaan käännettäväksi – palaan tähän kysymykseen vielä artikkelin viimeisessä osiossa. Lovecraft-käännosten tapauksessa onkin kiinnostava tarkastella, miten angloamerikkalainen, elitistiseksikin tulkittavissa oleva kirjailija toiseutetaan suomen kielelle vieraannuttavan kääntämisen kautta.

### 3.2 Näkyvyys käännökseen rinnalla

Yksi tapa tuoda käännökseen lukija vuorovaikutukseen käännökseen kanssa on tehdä kääntäjä näkyväksi tekstin rinnalla erilaisin paratekstuaalisin keinoin; esimerkiksi kääntäjän nimen mainitseminen teoksen yhteydessä on yksi tällainen tapa, joka on suomennoskirjallisuudessa kohdekulttuurin normien mukainen. Muita tapoja on esimerkiksi lisätä teokseen kääntäjän kirjoittama johdanto tai jälkisanat, jotka taas ovat suomennetussa kaunokirjallisuudessa harvinaisempia. Tässä artikkelissa tarkastelun keskiössä ovat etenkin kääntäjän huomautukset, jotka voidaan nähdä vieraannuttavana paratekstuaalisena elementtinä.

### 3.2.1 Esi- ja jälkipuheet

Jeremy Mundayn (2012: 52) mukaan kääntäjien esipuheet olivat ainakin englanninkielisessä kaunokirjallisuudessa yleisiä ennen 1900-lukua, mutta sen jälkeen harvinaistuneet niin, että viime vuosikymmeninä niitä on käytetty lähinnä perustelemaan, miksi jokin teos käännetään uudelleen. Sama tuntuu pätevän myös suomessa kääntäjän esipuheisiin ja muihin parateksteihin (esim. Liikala 2006; Paloposki 2010). Tosin vähemmistökielissä asia on toisin: esimerkiksi vuosien 1980–2014 välillä karjalan kielelle käännetystä kaunokirjallisuudesta jopa noin puolet teoksista sisälsi kääntäjän esipuheita (Iso-Ahola 2022: 245).

Kääntäjän näkyvyys saattaa vaihdella paljonkin esipuheissa, ja joillekin esipuheiden kirjoittaminen saattaa olla tavanomaisempaa. Esimerkiksi Milda Bikmanienén (2018) aineistossa jotkut kääntäjät keskittyvät esipuheissaan lähinnä lähtötekstin kirjoittajaan ja jättävät oman roolinsa vähälle huomiolle, kun taas toiset saattavat kuvata käänösprosessia tarkemmin. Henna Honkanen (2021) havaitsi pro gradussaan, että kokeneet tietokirjojen suomentajat kommentoivat esipuheissaan käänösprosessiaan vähemmän kuin ensikertalaiset. Samoin Hanna Liikalan (2006: 39) gradun aineistossa käy ilmi, että kääntäjän esipuheita ja huomautuksia tekevät enemmän tietokirjoja kääntävät aihealueen asiantuntijat kuin kääntäjäkoulutuksen saaneet kääntäjät.

### 3.2.2 Kääntäjän huomautukset

Kääntäjän huomautuksiin liittyvät odotukset ja normit vaihtelevat paljon tekstilajin mukaan. Joissain tekstilajeissa ne saattavat olla hyvinkin tavallisia, kun taas toisissa niiden läsnäolo on epätavallista. Esimerkiksi auktorisoiduissa käännöksissä (SKTL 2018) kääntäjän huomautukset ovat osa tekstilajin kääntämistä. Samoin fanikäntämisessä kääntäjän huomautukset ja muut paratekstit ovat keskeisessä roolissa.

Kaunokirjallisuuden kääntämisessä kääntäjän huomautukset on vuosien varrella nähty monessa valossa: ne ovat olleet sekä ei-toivottu ilmiö, osoitus kääntäjän taitamattomuudesta, tai jopa olennainen ja odotettu osa käännetyn kaunokirjallisuuden lukemista. Outi Paloposken (2010: 88) mukaan kääntäjän huomautukset voivat antaa tekstile samanlaisen lisä-äänänen kuin alaviittein kommentoidut annotoidut lähtötekstit – esimerkiksi (populaari)tieteelliset tekstit sekä klassikkoteosten uudelleenjulkaisut saattavat sisältää tällaisia lisäyksiä. Paloposken (2010: 91–92, 104) aineistossa kaunokirjallisuuden suomennokset vuosina 1870–1929 sisälsivät huomattavan määrän kääntäjän huomautuksia – lukijat saattoivat jopa odottaa niitä –, kun taas tämän ”kulta-ajan” jälkeen suomennetuissa kaunokirjallisuudessa kääntäjän huomautukset ovat olleet harvinaisempia.

Alaviitteillä voi olla useita funktioita. Carmen Toledano Buendía (2013: 157) esittää, että alaviitteiden funktio on aina kontekstuaalista, eikä funktioita voi määritellä etukäteen. Hän kuitenkin tarjoaa alaviitteiden funktioille kaksi yleistä päätyyppiä: 1) selittävät alaviitteet, jotka tarjoavat lisätietoa ja mahdollistavat esimerkiksi vieraannuttavien elementtien perustelun, ja 2) diskursiiviset alaviitteet, jotka kommentoivat tekstiä ja sen konteks-

tia ja jotka mahdollistavat muun muassa kääntäjän tulkintojen, mielipiteiden ja ratkaisujen selittämisen.

### 3.3 Vieraannuttava fanikäntäminen

Kääntäjän näkyvyyttä, vieraannuttamista ja fanikäntämistä on tarkasteltu paljon etenkin itäaasialaisen median kontekstissa. Kuten edellisessä luvussa todettiin, fanikäntämissä kääntäjän huomautukset sekä vieraannuttava ote ovat molemmat keskeinen osa käänöskulttuuria. Vanhojen normien rikkominen oli keskeisessä osassa jo 1980-luvulla alkaneessa animekääntämisessä – käytäntö sai alkunsa animefanien tyytymättömyydestä ”virallisiin” käänöksiin, jotka latistivat alkuteosten sisältöä ja joita oli tarjolla fanien tarpeisiin lopulta melko vähäinen määrä lähdemateriaaliin nähden (Dwyer 2017: 137–141).

Tämä vieraannuttavuus on yhä näkyvä tekijä, joka erottaa fanien toisille faneille tekemät käänökset kaupallisesta kääntämisestä: normit ja odotukset saattavat olla sekä kohdeyleisöllä että kääntäjillä hyvinkin erilaiset. Jan Pedersen (2019: 53–54) huomioi, että AV-fanikäntäjien odotetaankin olevan näkyvämpiä ja uskollisempia lähtötekstille kuin näkymättömyyden normien taakse piiloutuvien ammattikäntäjien<sup>3</sup>.

Paratekstien verrattain runsas käyttö on yksi esimerkki fanikäntäjien näkyvyydestä. Jorge Díaz Cintas ja Pablo Muñoz Sánchez (2006) kuvailevat kääntäjän huomautusten kuuluvan olennaisesti fanikäntämiseen; huomautukset esiintyvät usein tekstitysten yhteydessä ruudun yläreunassa, yleensä vielä eri värisellä fontilla kuin hahmojen puhe. Huomautuksilla selitetään esimerkiksi kulttuurisidonnaisuuksia, kuten nimiä, paikkoja tai käytöstapoja, mutta niiden lukeminen voi olla katsojalle haastavaa kaiken muun audiovisuaalisen informaatiotulvan lomassa. Toisinaan kääntäjän huomautuksia voi olla myös tekstitetyn ohjelman alussa, ikään kuin kääntäjän esipuheena (Díaz Cintas & Muñoz Sánchez 2006: 46–47).

Myös fanikunnan yhteisöllisyys on keskeisessä asemassa. Kääntäminen ei ole pelkästään käyttäjäkeskeistä (*user-centered*) vaan käyttäjien itse luomaa (*user-generated*). Fanit kääntävät aineistot itse – eivät korvausta vastaan vaan rakkaudesta lajiin; etenkin pienempien faniyhteisöjen sisällä käänösten tekijät saattavat olla jopa jokseenkin tunnettuja ja arvostettuja hahmoja. Tosin myös kaupalliset intressit ovat löytäneet fanikäntämisen, kuten aasialaisiin TV-ohjelmiin ja elokuvaan keskittynyt Viki.com-striimauspalvelu, jossa faniyhteisö kääntää sisällön ja sivusto perii käyttäjiltään kuukausimaksua (Dwyer 2017: 165).

AV-kääntämisen lisäksi fanikäntämistä on tarkasteltu myös sarjakuvien ja genrekirjallisuuden yhteydessä. Yksi esimerkki on kiinalainen *wuxia*-kirjallisuus, joka on ensisijaisesti verkossa julkaistavaa genrekirjallisuutta, jossa keskeisessä roolissa ovat kamppailulajit ja hyvän ja pahan välinen taistelu eräänlaisessa historiallisessa fantasia-

---

<sup>3</sup> Pedersenin aineistossa kuitenkin käsitellään piratoiduille Hollywood-elokuville tehtyjä amatöörikäänöksiä, joissa fanikäntämisen normeja ei niinkään esiintynyt. Itse haluaisin erottaa tällaisen kaupallisen AV-materiaalin **piraattikäntämisen** varsinaisesta **fanikäntämisestä**, eli alakulttuureihin vihkiytyneiden fanien toisille faneille tekemästä kääntämisestä.

maailmassa (Dang Li 2021). Wuxia-tarinoiden kääntäminen on pitkälti vihkiytyneiden fanien käsissä, sillä kaupallinen potentiaali sekä tekstilajien vaatimukset (kiinan kieli, genren tuntemus, kamppailulajisanasto) eivät kohtaa. Dang Li huomauttaa, että wuxia-kirjallisuutta on kritisoitu fanikunnan ulkopuolella siitä, että niiden sisältö on länsimaisen kirjallisuuden näkökulmasta uuvuttavan toisteista ja yksityiskohtaista. Nämä elementit ovat kuitenkin olennainen osa genreä, eivätkä alaviitteet ole harvinaisia wuxia-käännöksissäkään. Tosin kaikkea ei ole selitetty alaviitteissä, sillä wuxia-teosten lukijoilta odotetaan tietynasteista asiaan vihkiytyneisyyttä. Alaviitteiden käyttö herättää keskustelua myös wuxia-fanikääntäjien piirissä: toiset suosivat niitä, mutta toisten mielestä ne saattavat häiritä lukijaa ja haitata luettavuutta.<sup>4</sup>

## 4 Analyysi

### 4.1 Menetelmä

Aineiston analyysissä on käytetty kääntäjän näkyvyyteen keskittyvää lähilukua sekä laadullista tekstianalyysiä. Tarkoituksena on vastata kysymykseen, miten kääntäjä näkyi 2020-luvun H. P. Lovecraft -suomennoksissa. Aineisto keskittyy ensisijaisesti *Hulluuden vuorilla* -romaanin, mutta sitä on täydennetty myös *Väri avaruudesta ja muita Cthulhu-mytologian tarinoita* -novellikokoelmalla. Osassa 4.4 käsitellään myös aineistoa, jossa kääntäjä ja käännökset ovat olleet näkyvillä mediassa. Analyysi on puhtaasti laadullista, ja teemat on etsitty aineistolähtöisen lähiluvun kautta. Vaikka peilaankin aineistoa Venutin näkyvyyteen, en pyri tässä artikkelissa samanlaiseen diskurssianalyysiin kuin Venuti (esim. 2013, 2017). Myös käännösten vertailu aiempiin Lovecraft-suomennoksiin on jätetty tästä artikkelista pois.

Kun esitän aineistoesimerkkejä, käytän seuraavia lyhenteitä: *Hulluuden vuorilla* – HV, *Väri avaruudesta ja muita Cthulhu-mytologian tarinoita* – VA. Englanninkielisiin lähtöteksteihin viitataan lyhenteellä HPL. *At the Mountains of Madness* -lähtötekstin viittaukset eivät sisällä sivunumeroita, sillä ne ovat Donovan K. Loucksin ylläpitämältä verkkosivulta The H. P. Lovecraft Archive<sup>5</sup>. Sivustolla oleva teksti on linjassa S. T. Joshin rekonstruoiman alkuperäisen käsikirjoituksen kanssa ja olen varmistanut, että se vastaa Latun käyttämää lähtötekstiä.

### 4.2 Näkyvyys tekstissä

Käännöksissä on tekstin tasolla useita elementtejä, jotka voidaan tulkita pyrkimykseksi kohti vieraannuttavaa vaikutusta, eli Venutin (2017) laajemmassa viitekehityksessä pyrkimykseen kohti näkyvää kääntäjää. Jos tarkastellaan vieraannuttamista mikrotasolla, Latun käännöksissä esimerkiksi ei ole kotoutettu mittayksiköitä. Kohdekielinen lukija

<sup>4</sup> Esim. ”Translating wuxia” SPCNET.TV <https://www.spcnet.tv/forums/showthread.php/29910-Translating-wuxia> [viitattu 20.1.2023]

<sup>5</sup> <https://www.hplovecraft.com/writings/texts/fiction/mm.aspx>



todennäköisesti odottaisi suomennoksessa käytettävän tutumpaa metrijärjestelmää tuumien, jalkojen ja tässä esimerkissä *rodien* sijaan. Alaviitteessä 83 tosin täsmennetään mistä rod-pituusmitassa on kyse, mutta jalkoja ja tuumia ei ole erikseen selitetty, eikä rodia ole itse tekstiin kotoutettu.

- (1) HPL: It took only a few steps to bring us to a shapeless ruin worn level with the snow, while ten or fifteen rods farther on there was a huge roofless rampart still complete in its gigantic five-pointed outline and rising to an irregular height of ten or eleven feet.

HV (s. 93): Vain muutaman askeleen käveltyämme saavutimme muodottoman raunion, joka oli suunnilleen lumen tasalle kulunut, ja kymmenen tai viisitoista rodia<sup>83</sup> kauempana kohosi kymmenen tai yhdentoista jalan epäsäännölliseen korkeuteen suuri katoton vallitus, jonka reunat olivat edelleen täydellisen viisisakaraiset.

<sup>83</sup> Rod on vanha pituusmitta. Metreissä rod on 5,0292, eli 10–15 rodia on 50–75 metriä. Rod perustuu maanmittaajien käyttämiin työkaluihin ja on edelleen mittayksikkönä käytössä joissakin harrastuksissa Yhdysvalloissa.

Samoin käännosten lauserakenteet mukailevat usein lähtötekstin koukeroista ilmaisu-tapaa, ja esimerkiksi välimerkkien käytöllä on usein pyritty jäljittelemään enemmän lähtötekstin tyyliä kuin kohdekielen normeja – tätä voi havaita useissa esimerkeissä. Seuraavassa esimerkissä näkyy Lovecraftin mieltymys poukkoileviin lauserakenteisiin: virke alkaa sivulauseella, välissä on kiilarakenne ja pitkä lista sekä lopussa puolipisteellä erotettu toinen lause (tosin Lovecraftin tuotannosta löytyy paljon monimutkaisempiakin virkeitä). Tässä kääntäjä ei ole kuitenkaan aloittanut lähtötekstin tapaan virkettä sivulauseella, vaan on siirtänyt päälauseen puolipisteen edeltä virkkeen alkuun. Puolipiste tosin on jätetty paikalleen.

- (2) HPL: That the antarctic continent was once temperate and even tropical, with a teeming vegetable and animal life of which the lichens, marine fauna, arachnida, and penguins of the northern edge are the only survivals, is a matter of common information; and we hoped to expand that information in variety, accuracy, and detail.

HV (s. 16): On yleisesti tunnettua, että antarktinen manner oli aiemmin lämmin, ehkä jopa trooppinen ja kuhisi elämää kasvien sekä eläinten muodossa, mistä sammaleet, merieläimet, hämahäkkieläimet ja pohjoisreunan pingviinit ovat ainoat jäänteet; ja me toivoimme voivamme laajentaa tuota tietämystä lajikkeiden, tarkkuuden sekä yksityiskohtien suhteen.

Yksi vieraannuttavuuteen ja näkyvyyteen vaikuttava seikka on Lovecraftille toisinaan ominainen rasistinen kielenkäyttö. Lovecraft ei piilotellut rasismiaan ja hänellä oli jopa ajalleen poikkeuksellisen jyrkkiä mielipiteitä, jotka heijastuvat toisinaan myös hänen tarinoinhinsa (esim. Lattu 2017). Käännoksissä kirjailijaa ei ole pyritty silottelemaan kohdekulttuuriin ja nykyaikaan sopivilla ilmauksilla. Esitän tässä yhden esimerkin, jossa käytetään halventavaa (ja lähtötekstissä jo Lovecraftin ajalle vanhentunutta) ilmaisua viittaamaan pohjoisen alkuperäiskansoihin.

- (3) HPL: Some of our conical tents had already been reinforced by blocks of hard snow, and now we decided to complete the job of making a permanent Esquimau village.

HV (s. 37): Olimme jo vahvistaneet osan kartiomaisista teltoistamme lumella ja päätimme nyt viimeistellä työn valmistamalla pysyvän esquimau-kylän<sup>42</sup>.

<sup>42</sup>*Esquimau* on vanhentunut tapa kirjoittaa sana *eskimo*. Lovecraft tarkoittaa siis Dyerin, Pabodien ja muiden tekevän iglujia teltojen ympärille.

Toisinaan kääntäjä tekee itseään näkyväksi käyttämällä ilmaisia, jotka voisivat vaikuttaa oudoilta Lovecraftin tekstissä, mutta ovat varmasti tutun oloisia yhtään Lauri Lattu henkilökohtaisesti tunteville lukijoille – tai niille, joille on muodostunut kuva Latun ilmaisutyylistä paratekstien kautta. Muutamia esimerkkejä esittääkseni muinainen kaupunki on ”olla möllöttänyt siellä synkän tasangon tuulien tuivertamana” (HV 84), ja tarinan kertoja Dyer hahmottelee kertomuksensa ”jäsentämättömän horisevaan” tyyliinsä (HV 111).

### 4.3 Näkyvyys tekstin rinnalla

Kääntäjä on ehkä näkyvimmillään näissä käännöksissä juuri tekstin rinnalla. Sekä *Hulluuden vuorilla* että *Väri avaruudesta ja muita Cthulhu-mytologian tarinoita* sisältävät kattavat esi- ja jälkipuheet ja paljon kääntäjän huomautuksia. Heti aluksi tekstin rinnalla kummankin kirjan kannessa on mainittu, että teokset on ”toimittanut Lauri Lattu” ja kansisivulla tarkennettu ”suomentanut, toimittanut ja kommentoinut Lauri Lattu”. Toimittajan ja kääntäjän nimen mainitseminen ei sinänsä ole suomeksi käännetyssä kaunokirjallisuudessa mitenkään erikoista, mutta Latun rooli on moninaisempi kuin kaunokirjallisuuden kääntäjältä voisi ehkä odottaa. Seuraavissa osissa tarkastelen, miten kääntäjä näkyy näissä parateksteissä.

#### 4.3.1 Esi- ja jälkipuheet

*Hulluuden vuorilla* ja *Väri avaruudesta...* sisältävät yhteensä 57 sivua esi- ja jälkipuheita. Näissä Lattu esittelee tarinoiden kannalta (enemmän tai vähemmän) keskeistä taustatietoa, aihealueen historiaa ja yksityiskohtia Lovecraftin elämästä sekä tuotannon yhteiskunnallisesta merkityksestä. Tässä näkyikin Latun rooli paitsi teosten kääntäjänä, myös Lovecraft-asiantuntijana. Lattu esittää omia analyysejään ja arvioitaan tarinoista sekä kontekstualisoi tekstien taustoja ja merkitystä laajemmassa kirjallisuuden viitekehyyksessä. *Väri avaruudesta ja muita Cthulhu-mytologian tarinoita* sisältää jälkisanoina myös useita kommentteja käännösprosessista, *Hulluuden vuorilla* taas on niukempi-sanainen itse käännösprosessista. Latun paratekstien käyttö on näin linjassa Liikalan (2006) ja Honkasen (2021) huomioiden kanssa siitä, että alan asiantuntijat ja ensikertalaiset kääntäjät kirjoittavat useammin paratekstejä kuin koulutetut, useita teoksia jo kääntäneet kääntäjät.

### 4.3.2 Alaviitteet

Alaviitteet ovat ehkä huomattavin osa kääntäjän näkyvyyttä Latun käännöksissä. Ei tarvitse kuin avata jompikumpi kirja umpimähkään ja luultavasti törmää alaviitteisiin; esimerkiksi *Hulluuden vuorilla* sivut 20–21 sisältävät enemmän alaviitettä kuin itse tekstiä. *Hulluuden vuorilla* ja *Väri avaruudesta ja muita Cthulhu-mytologian tarinoita* sisältävät yhteensä 365 alaviitettä. Tieteellisen tekstin normeja mukailleen myös Latun omat esi- ja jälkipuheet sisältävät alaviitteitä.

Kuten mainitsin osioissa 3.2.2, Toledano Buendían (2013: 157) mukaan kääntäjän huomautukset ovat usein joko selittäviä tai diskursiivisia. Latun alaviitteissä tämä raja mielestäni hieman hämärtyy, joten olen määritellyt näissä käännöksissä esiintyville alaviitteille seuraavat viisi funktiota: intertekstuaalinen viittaus, alkuperäisen termin selitys, käännösratkaisun perustelu, lisätiedon tarjoaminen sekä kääntäjän henkilökohtainen kommentti. Kaikki nämä funktiot ovat läsnä Latun alaviitteissä ja useat viitteet toteuttavat montaa funktiota, mutta eniten näyttäisi korostuvan lisätiedon tarjoaminen sekä intertekstuaaliset viittaukset. Seuraavaksi tarkastelen, miten kääntäjä näkyy aineisto-esimerkeissä näitä eri funktioita toteuttavien alaviitteiden kautta.

Lähtötekstissä käytettyjä termejä koskevia alaviitteitä on useita ja suurin osa niistä liittyy Cthulhu-mytologiaan viittaaviin termeihin. Seuraavissa esimerkeissä kääntäjä kertoo lähtötermin alaviitteessä. Esimerkissä kuusi on myös toinenkin funktio, kun kääntäjä henkilökohtaisesti kommentoi suhdettaan lähtötermiin.

- (4) HV (s. 45): Ulokkeiden muoto tuo mieleen eräitä muinaismyyttien hirviöitä, eritoten tarunomaiset vanhemmat oliot<sup>55</sup> *Necronomiconissa*.

<sup>55</sup> *Elder Things*.

- (5) HV. (s. 119): Toinen laji – maalla elävä, mustekaloja muistuttava laji, joka todennäköisesti oli yhtä kuin tarunomaiset, ihmistä edeltävät Cthulhun sikiöt<sup>106</sup> [...]

<sup>106</sup> *fabulous pre-human spawn of Cthulhu*

- (6) HV (s. 120): R’lyehin kauhistuttavan kivikaupungin ja kaikki kosmiset mustekalat<sup>107</sup> [...]

<sup>107</sup>[...] ”Kosmiset mustekalat” todella on alkukielellä minua valtavasti ilahduttava ilmaus *cosmic octopi*.

Esimerkissä seitsemän alaviitteellä on useita funktioita: siinä on selitetty auki intertekstuaalinen viittaus Lovecraftin muuhun tuotantoon, esitetty lähtökieliset termit ja perusteltu käännösratkaisu ja muotoiluvallinat.

- (7) HPL: There may be a very real and very monstrous meaning in the old Pnakotic whispers about Kadath in the Cold Waste.

HV (s. 128–129): Siinä, mitä vanhat *Pnakoottiset* kuiskailut vihjailevat Kadathista Kylmässä autiomaassa<sup>116</sup>, voi olla jotain varsin todellista ja kaameaa.

<sup>116</sup> Kadath esiintyy ensi kertaa Lovecraftin novellissa ”The Other Gods”, jossa se on vuori. Novellin mukaan maan jumalat menevät sinne vetäytyäkseen ihmisten uteliaisuudelta. Pienoisromaanissa *The Dream-Quest of Unknown Kadath* se on salaperäinen paikka, jossa maan – tai unimaailman – juma-

lat asustavat. Molempien mukaan Kadath sijaitsee kylmässä autiomaassa (*cold waste*), mutta vain tässä Lovecraft kirjoittaa sen isolla alkukirjaimella (*Cold Waste*). Sen sijaan *old Pnakotic whispers* lienee vain viittaus aiemmin mainittuihin *Pnakoottisiin käsikirjoituksiin*. Jätin siihen ison alkukirjaimen ja kursivoinnin viittaukseksi käsikirjoituksiin.

Esimerkki kahdeksan tarjoaa lisätietoja teoksen ajan tiedekäsityksestä, mutta on myös hauska esimerkki kääntäjän näkyvyydestä, kun Lattu tieteellissävytteisen selityksen lopuksi nostaa kätensä pystyyn laattatektoniikan suhteen.

- (8) HPL: ... the hypothesis of Taylor, Wegener, and Joly that all the continents are fragments of an original antarctic land mass which cracked from centrifugal force and drifted apart over a technically viscous lower surface ...

HV (s. 123): ...Taylorin, Wegenerin ja Jolyn hypoteesi, jonka mukaan kaikki mantereet ovat osia keskipakovoiman repimästä alkuperäisestä antarktisen maamassasta ja ajalehtivät erilleen viskositeetiltaan pienemmän pinnan päällä<sup>110</sup> ...

<sup>110</sup> Viskositeetti liittyy kitkaan, eli kyseessä on rajusti yksinkertaistettuna jokseenkin samankaltainen ilmiö kuin vedessä ajalehtivät jäälaatat. Kuten Lovecraft viittaa, Wegenerin teoriassa mantereita ajaisi eteenpäin keskipakovoima, joka syntyisi Maan pyörimisliikkeestä. Tämä ei tietenkään pidä paikkansa, Maan pyörimisnopeus ei suinkaan tuota energiamääriä, joita mantereiden liikutteluun vaadittaisiin. Liike johtuu monimutkaisemmista asioista, mutta tosiasiaa laattatektoniikka a) on edelleen huonosti ymmärrettyä, b) veisi liikaa tilaa avata tässä, c) menee täysin yli allekirjoittaneen hilseen.

Esimerkki yhdeksän on diskursiivinen intra- ja intertekstuaalinen viite, joka tarjoaa lisätietoa ja pyrkii avaamaan kommentoitavaa osaa Lovecraftin tuotannon laajemmassa kontekstissa.

- (9) HV (s. 123): On merkittävää, että niiden aikakirjoissa ei mainittu mitään monista edistyneistä ja voimallisista lajeista, joiden mahtavat kulttuurit ja jättiläismäiset kaupungit sitkeästi esiintyvät eräissä hämärissä legendoissa<sup>109</sup>.

<sup>109</sup> Cthulhu-mytologian ”rakenteen” kannalta tämä on kiinnostava huomautus. Lovecraft pyrkii taas tarkoituksenhakuisesti hämärtämään asioita viittaamalla mahdollisuuteen, että muinaisten tarinat eivät olekaan täyttä faktaa.

Esimerkki kymmenen tarjoaa huomattavan määrän lisätietoa yksityiskohtaan, joka mainitaan ohimennen sivulauseessa.

- (10) HPL: At about 62° South Latitude we sighted our first icebergs—table-like objects with vertical sides—and just before reaching the Antarctic Circle, which we crossed on October 20 with appropriately quaint ceremonies, we were considerably troubled with field ice.

HV (s. 18–19): [...] ja juuri ennen eteläistä napapiiriä, jonka ylitimme 20. lokakuuta sopivan oma-lautuisten seremonioiden<sup>21</sup> saatelemana, jäät alkoivat haitata meitä melkoisesti.

<sup>21</sup> Merenkäynnin perinteenä on pitää kummallisia seremonioita tiettyjä linjoja, esimerkiksi päivän-tasaajaa, ensi kertaa ylittäessä. Seremonioissa esiintyy merenjumala Neptunus, ja niiden on tarkoitus kohottaa moraalia sekä vihkiä aloittelijoita merenkulkijoiden joukkoon. Eteläisen napapiirin ylittä-

miseen ei käsittäkseni ole varsinaista seremoniaa, mutta Douglas ja Thorfinnssen miehistöineen ovat epäilemättä keksineet jotain (ainakin omasta mielestään) hupaisaa hännästä akateemikoille.

Esimerkki yksitoista on kääntäjän suora kommentti tarinan epäuskottavuudesta, kun kertoja kumppaneineen kykenee päättämään muinaisen avaruusrodun tekemistä kaiveruksista valtavan määrän tietoa.

(11) HV (s. 110): Ihmettelen edelleen, kuinka meidän oli mahdollista päätellä niin vähässä ajassa niin paljon<sup>93</sup>.

<sup>93</sup> Tätä ihmettelen kyllä minäkin.

Tällainen runsas alaviitteiden käyttö voidaankin tulkita olevan enemmän linjassa fanikäntämisen kuin kaunokirjallisuuden kääntämisen normien kanssa (Díaz Cintas & Muñoz Sánchez 2006; Paloposki 2010; Pedersen 2019).

#### 4.4 Kääntäjän näkyvyys yhteiskunnassa

Lattu on näkyvä hahmo marginaalisemmassa kulttuurikehyksessä, sillä hän on luennoinut Lovecraftista ja Cthulhu-mytologiasta esimerkiksi kauhuharrastajien Kauhuconissa sekä roolipeliharrastajien Ropeconissa ja on varmasti tuttu nimi kaikille H. P. Lovecraft –historiallisen seuran jäsenille. Tämän aineiston valossa laajempi yhteiskunnallinen näkyvyys jää alakulttuuriin verrattuna pienempään rooliin, mutta esitän tässä muutaman esimerkin: Pohjois-Karjalan maakuntalehti *Karjalainen* julkaisi 9.1.2022 Lauri Latun haastattelun, jossa hän kertoo itsestään, Lovecraftista sekä käännösprojekteistaan. Sama artikkeli ilmestyi myös muissa Keskisuomalainen-konsernin lehdissä tammikuussa 2022. *Helsingin Sanomat* julkaisi 17.11.2020 lyhyen kirjoituksen Lovecraftista ja kirjailijan viimeisimmistä suomennoksista, jossa mainittiin Latun kääntämä ja toimittama Lovecraft-kokoelma *Väri avaruudesta...* (Lovecraft 2020b). Tässä voidaankin nähdä yhteys fanikäntämiseen: kohdeyleisö saattaa laajan yleisön sijaan ollakin tarkemmin rajattu genrekirjallisuutta tunteva lukijakunta ja kääntäjä itse kuuluu tähän genreen vihkiytyneeseen alakulttuuriin; samoin pieni genrekustantamo on mahdollistanut kääntäjälle suuremmat vapaudet käännökseen, mutta samalla voidaan tulkita työn tehdyn elinkeinonharjoittamisen sijaan ensisijaisesti rakkaudesta lajiin.

### 5 Lopuksi

Tuomalla oman roolinsa kääntäjänä näkyväksi – niin tekstin sisäisesti kuin sen rinnalla alaviitteiden sekä esi- ja jälkipuheiden muodossa – Lattu tuo Lovecraftin teosten lukijan vuoropuheluun niin lähtötekstin kuin käännöksenkin kanssa: lukija ikään kuin pakotetaan osallistavampaan lukukokemukseen, kun teokseen keskittymistä häiritään jatkuvilla lisähuomioilla, jotka selittävät, avaavat laajempaa kontekstia ja toisinaan jopa esittävät kääntäjän henkilökohtaisia mielipiteitä lähtötekstistä. Kääntäjältä ei voi välttyä ja lukija ei pääse unohtamaan lukevansa käännöstä.

Aineiston käännöksessä on kohdekulttuurin kaunokirjallisuuden kääntämisestä poikkeavia elementtejä. Tässä tapauksessa kohdekulttuurin normeista poikkeaminen voidaan nähdä tyylinä, joka mukailee enemmän fanikäntämisen normeja (Díaz Cintas & Muñoz Sánchez 2006; Pedersen 2019) tai ehkä populaaria tutkimuskirjallisuutta. Samoin kuin fanikäntämisessä, tässäkään tapauksessa käännöstä ei ole tehnyt muodollisesti koulutettu, kääntämistä elinkeinokseen tekevä kääntäjä, vaan pikemminkin marginaalikultuurin sisäpiiriin kuuluva alan harrastaja. Kääntäjän näkyvyydessä on myös viitteitä (populaari)tieteellisen tekstin normeihin, sillä aihealueen asiantuntija/kääntäjä kommentoi kattavasti teoksia ja niiden laajempaa kontekstia kattavan lähdekirjallisuuden valossa. Näin kaunokirjallisen käännöksen odotuksia ja normeja haastavan käännöksen voidaan tulkita periyvän vieraannuttavaan vaikutelmaan.

Toisaalta Venutin liputtamaa kääntäjän näkyvyyden etiikkaa voi peilata tähän tutkimusaineistoon myös toiselta kantilta: Lovecraft ei ole ehkä kaikkein eettisin valinta käännettäväksi lähdemateriaaliksi, sillä yksi keskeinen teesi Venutin etiikassa on, että kääntäjän roolin tulee näkyä myös siinä mitä tekstejä, kirjailijoita ja lähtökieliä valitaan käännettäväksi. Etenkin kaunokirjallisuuden kääntämisessä Venuti (2017: 266–267) puhuu laajemman ja monipuolisemman kaanonin puolesta, joten jo aiemmin suomennettu ja kohtalaisen tunnettu angloamerikkalainen mieskirjailija tuskin saisi Venutia hypymään riemusta. Mitä lähtötekstien valintaan tulee, Lovecraft on monella muullakin mittapuulla ongelmallinen tapaus: kuten mainittu, hänellä oli jo omalle ajalleen poikkeuksellisen rasistisia näkemyksiä eri taustoista tulevia ihmisiä kohtaan (Lattu 2017). Toisaalta Lattu on myös tehnyt käännöksen rinnalla tapahtuvan näkyvyyden kautta selväksi sen, että Lovecraft oli rasisti ja käytti toisinaan varsin rasistista kieltä. Tämä tulee näkyväksi tekstin sisäisesti, kun suomennoksessakaan ei ole pyritty silottelemaan ongelmallisia ilmaisuja nykyaikaiseen kohdekulttuuriin paremmin sopiviksi (esim. HV 37, VA 273). Voidaankin tulkita, että lähtötekstin kirjoittajan kaunistelu olisi tässä tapauksessa venutilaisittain haitallista kotouttamista. Sen sijaan osallistamalla lukija jatkuvaan vuoropuheluun lähtötekstin, käännöksen ja näkyvän kääntäjän kanssa – kuten tässä tapauksessa tehdään niin tekstin sisäisesti kuin sen rinnallakin – voidaan esittää ongelmallisetkin lähtötekstit ja kirjoittajat tavalla, joka tarjoaa selkeämmän kokonaiskuvan kuin mihin aikaan ja paikkaan kotouttavan käännöksen taakse piiloutuva kääntäjä pystyisi.

Tässä tutkimuksessa ei ole paneuduttu siihen, miten kohdeyleisö suhtautuu tämän tyyliin kääntäjän näkyvyyteen. Jatkotutkimukselle aihetta antaisikin vieraannuttavien elementtien reseptiotutkimus. Eri kohdeyleisöillä saattaa olla eri odotukset: toisille tällainen normeista poikkeava ja vieraannuttava tyyli saattaa olla punainen vaate, kun taas toiset saattavat ottaa sen avosylin vastaan. Lattu on saanut lukijoiltaan niin suullista kuin kirjallistakin palautetta siitä, että tällainen monimutkainen ja lähtötekstin vierautta korostava tyyli saattaa olla monelle toivottu tapa lukea Lovecraft-suomennoksia. Toisaalta lähdeostosten lukijaakaan ei päästetä helpolla, joten liiallinen kotouttaminen voisi myös olla ristiriidassa käännöksen lukijoiden odotusten kanssa. Samoin kääntäjän oman äänen näkyminen tekstin rinnalla on saanut Latun mukaan enimmäkseen todella positiivista palautetta: jotkut lukijat ovat maininneet jopa kuulevansa alaviitteet Latun äänellä. Saatu palaute viittaisikin siihen, että sekä kääntäjä että kohdeyleisö kuuluvat samaan pienehkön

piirin ”fanikuntaan”. Tosin omien sanojensa mukaan Lattu ei tee alaviitteitä lukijoita varten vaan Cthulhun kunniaksi.

## Lähteet

### Tutkimusaineisto

Loucks, Donovan K. 1998–2021. The H. P. Lovecraft Archive. Saatavissa: <https://www.hplovecraft.com/> [viitattu 3.8.2022].

Lovecraft, Howard Phillips 2020a. *H. P. Lovecraftin parhaat*. Helsinki: Art House/Jalava.

Lovecraft, Howard Phillips 2020b. *Väri avaruudesta ja muita Cthulhu-mytologian tarinoita*. Toimittanut ja suomentanut Lauri Lattu. Helsinki: Nysalor-kustannus.

Lovecraft, Howard Phillips 2021. *Hulluuden vuorilla*. Toimittanut ja suomentanut Lauri Lattu. Helsinki: Nysalor-kustannus.

### Kirjallisuuslähteet

Bikmanienė, Milda 2018. Translator’s Preface as a Genre: A Comparative Analysis of Lithuanian and English Prefaces *Sustainable Multilingualism* 12:1, 184–201. <https://doi.org/10.2478/sm-2018-0009>

Díaz Cintas, Jorge & Pablo Muñoz Sánchez 2006. Fansubs: Audiovisual Translation in an Amateur Environment. *JosTrans* 6. Saatavissa: [https://jostrans.org/issue06/art\\_diaz\\_munoz.php](https://jostrans.org/issue06/art_diaz_munoz.php) [viitattu 3.8.2022].

Dwyer, Tessa 2017. *Speaking in Subtitles: Revaluating Screen Translation*. Edinburgh: EUP.

Freeman, Nick 2017. Weird Realism. *Textual Practice* 31:6, 1117 – 1132. <https://doi.org/10.1080/0950236X.2017.1358691>

Harman, Graham 2012. *Weird Realism: Lovecraft and Philosophy*. Ropley: John Hunt Publishing.

Honkanen, Henna 2021. *Globaalien käännösstrategioiden kuvaukset Vastapainon ja Gaudeamuksen tietokirjojen suomennosten kääntäjien esipuheissa aikavälillä 2003–2019*. Pro Gradu. Turun yliopisto.

Iso-Ahola, Riikka 2022. *Kaunokirjallisuutta karjalaksi. Uhanalaisen kielen käännöskulttuurit*. Väitöskirja. Itä-Suomen yliopisto. Saatavissa: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-61-4728-4> [viitattu 20.3.2023].

Joshi, Sunand Tryambak 1991. Introduction. Teoksessa: David E. Shultz & S.T. Joshi (toim.) *An Epicure in the Terrible: A Centennial Anthology of Essays in Honor of H. P. Lovecraft*. Rutherford, NJ: Fairleigh Dickinson University Press. Saatavissa: [http://stjoshi.org/intro\\_epicure.html](http://stjoshi.org/intro_epicure.html) [viitattu 17.8.2022].

- Koskinen, Kaisa 2000. *Beyond Ambivalence. Postmodernity and the Ethics of Translation*. Väitöskirja. Tampereen yliopisto. Saatavissa: <https://urn.fi/urn:isbn:951-44-4941-X> [viitattu 20.3.2023].
- Lattu, Lauri 2017. H. P. Lovecraft, rasisti. H. P. Lovecraft – historiallinen seura ry. Saatavissa: <https://lovecraftseura.net/h-p-lovecraft-rasisti/> [viitattu 8.8.2022].
- Li, Dang 2021. The Transcultural Flow and Consumption of Online Wuxia Literature through Fan-based Translation. *Interventions*. 23(7). 1041–1065. <https://doi.org/10.1080/1369801X.2020.1854815>
- Liikala, Hanna 2006. *Kääntäjän ohimarssi: Tieteellisten teosten käännöksissä julkaistut suomentajan esipuheet genrenä ja kertomuksena kääntäjän työstä*. Pro gradu. Tampereen yliopisto.
- Mastropierro, Lorenzo 2018. Key clusters as indicators of translator’s style. *Target* 30:2, 240–259.
- Munday, Jeremy 2012. *Introducing Translation Studies: Theories and Applications*. New York: Routledge.
- Mälkki, Hermann 2021. *Kosmisen kauhun elementtien kääntäminen: H. P. Lovecraft käännösten vertailututkimus*. Pro Gradu. Tampereen yliopisto.
- Nurmi, Eero. 2020. *Perinnöllisiä demoneita: Arkaististen etnonymien kääntäminen H. P. Lovecraftin kauhukertomusten suomennoksissa*. Pro gradu. Tampereen yliopisto
- Nyholm, Mats 2021. *Searchers after Horror: Understanding H. P. Lovecraft and His Fiction*. Väitöskirja. Åbo Akademi.
- Paloposki, Outi 2010. The Translator’s footprints. Teoksessa: Tuija Kinnunen & Kaisa Koskinen (toim.) *Translator’s Agency*. Tampere: Tampereen yliopistopaino, 80–107.
- Pedersen, Jan 2019. Fansubbing in subtitle land. An investigation into the nature of fansubs in Sweden. *Target* 31:1, 50–76.
- Robinson, Douglas 1997. *Translation and Empire: Postcolonial Theories Explained*. Manchester: St. Jerome.
- SKTL 2018. Auktorisoidun kääntäjän ohjeet. Suomen kääntäjien ja tulkkien liitto ry. Saatavissa: [https://www.sktil.fi/kaantaminen\\_ja\\_tulkkaus/auktorisoiu-kaantaminen/auktorisoidun-kaantajan-ohjeet/](https://www.sktil.fi/kaantaminen_ja_tulkkaus/auktorisoiu-kaantaminen/auktorisoidun-kaantajan-ohjeet/) [viitattu 3.8.2022].
- Toledano Buendía, Carmen 2013. Listening to the Voice of the Translator: A Description of Translator’s Notes as Paratextual Elements. *The International Journal for Translation & Interpreting Research* 5:2, 149–162.
- Venuti, Lawrence 2013. *Translation Changes Everything*. New York: Routledge.
- Venuti, Lawrence 2017 [1995]. *The Translator’s Invisibility: A History of Translation*. 3. painos. New York: Routledge.



## **Kirjoittaja**

**Juho Suokas** opettaa englannin kieltä ja kääntämistä Itä-Suomen yliopistossa. Hän on väitellyt käyttäjäkeskeisestä kääntämisestä ja on osa ReTra-projektia, joka tutkii tutkimustyössä tapahtuvaa kääntämistä.

Sähköpostiosoite: juho.suokas@uef.fi